

Rovásírástól a Hamvas-kiadásig

AMBRUS LAJOSSAL BESZÉLGET

SPIEGLER-KUTASI NIKOLETTA

Pete György 1977-től 1999-ig volt főszerkesztője a szombathelyi Életünk című folyóiratnak, amely (alighanem) 1983–1994 között élte hőskorát.

Ez az időszak összefonódik *Ambrus Lajos*nak a lap szerkesztőségében töltött írói és szerkesztői tevékenységével. Ingázás, utazás, „gyüttmentség”, irodalom, történelem, Hamvas, huszárok. Főszerkesztő – főszerkesztő-helyettes viszony köztük. Közös pontok, helyzetek, amelyek sikerre vittek egy irodalmi lapot a rendszerváltozás előtti évtizedben. Ambrus Lajos József Attila-díjas író tíz évig dolgozott együtt Pete Györggyel – közös utat bejárva a szombathelyi Vörösmarty utcától egészen a Forgó közig. És hogy mit éltek át együtt, és hogy látja most az író, az egykori főszerkesztő-helyettes a történeteket, erről beszélgettünk.

Ön az egyetem elvégzését követően Szombathelyen kapott tanári állást. Hogyan került kapcsolatba Pete Györggyel? Fel tudná idézni első találkozásuk emlékét?

1978-ban végeztem a szegedi JATE bölcsészkarán (akkor még József Attila Tudományegyetem volt a neve), és feleségemmel, aki akkor jött ki a Zeneakadémiáról, Szombathelyen kaptunk állást. Kedves, és azóta is atyai tanárom, Ilia Mihály, a *Tiszatáj* egykori főszerkesztője kommandált tulajdonképpen Petéhez. Ő akkor a harmincas éveinek közepén járó fiatalember volt, és egy éve az *Életünk* főszerkesztője. Iliától, aki mindmáig talán az ország egyik legszorgalmasabb levelezője, már tudott szombathelyi létezéséről – be is mentem a Vörösmarty Mihály utcai szerkesztőségbe. Egy jó órát beszélgettünk – kiderült, hogy én is írok, korábban egy-két irodalmi lapban megjelentem, és hamarosan szellemi kapcsolatba kerültünk. Néhány kritika írására fel is kért.

Pete György az ország egyik legfiatalabb főszerkesztője volt abban az időben. Mi lehetett az ő titka? Gyakorlatilag pillanatok alatt egy igazán rangos irodalmi folyóiratot tudott varázsolni.

Gyuri a pesti egyetem elvégzése után rögtön a kulturális minisztériumba került, ahol többek közt az *Életünk* referense lett. Így került kapcsolatba Szombathellyel – ezekben az években a kultúrát sokféleképpen támogató Gonda György volt a Vas megyei tanácselnök. Kettőjük kultúrapártoló tevékenységének köszönhetően született meg, több jelentős szombathelyi kulturális intézmény-alapítás mellett (Szimfonikus zenekar, Képtár) az időszakosan megjelenő periodikából országos kitekintésű havilap, az új *Életünk*.

Hogy kell elképzelni ekkor a szerkesztőséget? Milyenek voltak a munkamódszerek?

Pete tehát Gonda György hívására és minisztériumi támogatással került Szombat-helyre. *Rózsa Béla*, a Berzsenyi Dániel Könyvtár könyvtárosa lett a helyettese, és *Péntek Imre* költő, a Kilencek költőcsoportjának tagja alkották az új, az induló *Életünk* szerkesztőségét. Pete egy idő után maga köré gyűjtötte a helyi fiatalokat. Molnár Miklóst, Székely Ákost (akinek éppen most kaptam szomorú halálhírét), Tábori Ottót (aki már korábban elment). És engem is, ahogyan majd később Gyurácz Ferenc kritikust is.

Életünk-beli pályafutásom a számléltra legelső fokáról indult, a lap külsős korrektoraként kezdtem, mint oly sokan; éppen Molnár Miklóstól vettem át a stafétát. Egy folyóirat korrektúrázása lényegében szellemi segédmunka, ám szerintem még senkinek nem ártott meg, sőt csak használ a szerkesztői szellemnek. Az *Életünk* sajátos munkamódszerei mellett mindez elég megterhelő dolog volt. Ha a nyomdai határidők a szerkesztők körmére égtek, azonnal hórukk-munkával kellett élni. Előfordult, hogy Gyuri és Béla munkahelyemen, a 405. Ipari Szakmunkásképző és Szak-középfiskola folyosóján várták a kicsengetést, majd átnyújtották a szokásos hatalmas paksaméta levonatot – azzal a kéréssel, hogy másnap kijavítva vigyem be a nyomdába. Hősi korszak volt.

Pete György hitt a fiatalokban. Az Életünk azonban nem csak a művek közlésével segí-tett e nemzedéknek saját arca kifermálásában, hanem azzal is, hogy megpróbálta szol-gálni a nemzedékek közeledését.

Ennek az előzménytörténete annyi, hogy 1983-ban a *régi Mozgó Világ* búcsújával igen fontos irodalmi lap esett ki az országos palettáról. Ugyanis a régi *Mozgó* szerkesztőit lényegében ellehetetlenítették, és a sorozatos egyezkedések-vegzálások utáni helyzetben a teljes szerkesztőség, egész a takarítónőig, lemondott. Velük tartott a szerzők nagy része is – én magam viszonylag sűrűn szerepeltem írásaimmal, és jól ismertem a szerkesztőség tagjait is.

Ekkoriban, 1983 nyarat-őszét írjuk, Péntek Imre költő elhagyta az *Életünk* szerkesztőségét, és Pete György úgy döntött, hogy én kerüljek Imre helyére. Az öröm mellett hamarosan arra gondoltam, hogy épp a „Mozgósokkal” lehetne jelentősen újítani a szerzőgárdát. Szerencsés szellemi egybeesés, hogy Pete is hasonlóan gondolkodott. Ekkor kezdődött talán az *Életünk* hőskora, amely időszak szerintem a rendszerváltozásig, a '90-es évek elejéig tartott. Így aztán a Hetek költői csoportja (Ágh, Bella, Ratkó stb.), és a Kilencek mellett (Utassy, Kiss Benedek, Oláh, Mezey Katalin, Kovács István stb.) az utánuk következő, Zalán Tibor által éppen a lapban arctalan nemzedéknek mondott társaság is helyet kapott. (Zalán, Baka István, Tóth Erzsébet, Csengey Dénes stb.) Az idősebb nemzedékhez tartozókkal, Páskándi Gézával, Apáti Miklóssal, Simonffy Andrással és Száraz Györggyel együtt.

Az utazás, ingázás fontos motívum mindkettőjük életében. Pete György egyfajta kulturális menedzserként – idézve korábbi sorait – pendlizett a főváros és Szombathely között. Hogy kell ezt a munkát testközelből elképzelni?

Pete Gyuri olyan legendás figurává vált, aki hatalmas akatatóskájával jön-megy, és leginkább vonaton, pontosabban a büfékocsiban utazik. Amellett, hogy az irodalom legjobbjai számára főszerkesztőként is hiteles ember maradt, kiválóan is bírta az efféle távszerkesztést és léthelyzetet; mindenhová elment, ahová csak tudott, és országosan is kiépült köré az a legendárium, amely megkülönböztette őt a többi főszerkesztőtől. Rengeteg ismerőse, barátja akadt, és folyamatosan gyűjtögette a kéziratokat. Egy átlagos szombathelyi munkanap úgy nézett ki, hogy bejött a szerkesztőségbe – akkor még a Vörösmarty utcában székeltünk; néhány órányi telefonálás és ügyintézés után Bélával felkerekedtek és elmentek a VAOSZ-ba ebédelni, amely a nyolcvanas években közkedvelt helye volt a különféle szombathelyi asztaltársaságoknak. A VAOSZ egyfajta társas találkahelynek bizonyult – a lap körüli embereknek, szerzőknek és vendégeinknek egyaránt. Mi ezalatt, már Gyurácz Ferivel együtt, intéztük az apró-cseprő szerkesztőségi ügyeket. Általában ezzel a munkamódszerrel éltünk – különösen a Forgóba való költözés előtt.

Az Életünk egyik fontos küldetése volt az emigráció tróinák bekapcsolása a folyóirat véráramába. Hogyan sikerült ezt kivitelezni? Tudjuk, a kulturális politikában az élet nem volt ekkor éppen fenékgig tejfél.

A késő Kádár-korszakban járunk, de mégis egypártrendszerben és parancsuralmi diktatúrában. A pártállam idején teljes szabadság természetesen, nem volt. A nagy tabutémákról, így a szovjet megszállásról, '56-ról, vagy Nagy Imréről, a megtorlásokról csak igen kódoltan lehetett beszélni. Irányzatos szellemi műhelyek, esetleg nemzedéki irodalmi folyóiratok egyáltalán nem léteztek. Épp a tabuk és tiltások leküzdéséért folytak az országos szellemi küzdelmek és viták – elsősorban az Írószövetség és a József Attila Kör berkein belül. Az én első könyvem is a JAK-füzetsorozatban jelent meg, ahogy a Molnár Miklósé és Székely Ákosé is.

Cenzúra „hivatalosan” nem létezett, de öncenzúra igen, és léteztek úgynevezett éves lapértékelések is, amelyeken, a vidéki lapok esetében, megjelentek a megye kulturális és ideológiai vezetői, a megyei pártbizottság és a minisztérium szakreferensei. Ott értékelték az előző évet: ha átléptünk bizonyos esztétikai, de inkább politikai határokat, az „közléspolitikai hibának” számított. És szankciókkal járt, elsősorban a főszerkesztő felelősségre vonásával. Abban az időben a Tiszatáj és az Új Forrás ügye borzolta a kedélyeket, tiltakozások, bojkottok alakultak ki; az Írószövetséggel, a fiatal írókkal (FIJAK, majd JAK) állandó közelharcban állt a hatalom.

A kultúrpolitika kiosztotta a folyóiratoknak, ki, melyik szomszédos irodalommal kerüljön szellemi kapcsolatba. Az ún. nyugati magyar irodalom úgy került az *Életünk* homlokterébe, hogy a hazai szerkesztőségek földrajzi elhelyezkedése alapján a Tisza-

táj és az Alföld az erdélyi, a Jelenkor a délvidéki, vajdasági magyar irodalmat karolta fel – az Életünknek, geográfiai helyzeténél fogva, az ún. nyugati irodalom jutott. De nem a teljes emigráció: nem Márai Sándor vagy Kovács Imre életművének beemelése a köztudatba, vagy Cs. Szabó László és Szabó Zoltán vagy Borbándi Gyula műveinek közlése. Márainak a nevét is alig lehetett leírni; életművét az egyetemeken meg sem említették. Az *Életünk* hát így került kapcsolatba az egyébként '56-os emigránsokkal: Papp Tiborral, Nagy Pállal és Bujdosó Alpárral. A párizsi *Magyar Műhely* szerkesztőivel, a 'fiúkkal', a nagy 'műhelyes' triásszal. A Magyar Műhely steril neoavantgárd folyóirat volt, erős képzőművészeti irányultságokkal, viszont politikai utalások egyáltalán nem szerepeltek benne. És még így is nagy felfedezésnek, kicsit 'tiltott gyümlöcsnek" számított: egy csepp a szabad világ szelleméből. Viszont a nyugati irodalomelmélet és tudomány némely fontos folyamatára rátekintést adott. Akkoriban is úgy gondoltam, az új, elsősorban dekonstruktív irodalomelméleti gondolkodás, amire a „műhelyesek" támaszkodtak, újfajta szellemi horizontot is nyithat; és olyan fontos értékeket, életműveket ismerhetünk meg általuk, amelyekhez nehéz, hogy ne mondjam, lehetetlen volt hozzáférni. És Pete személyiségéből fakadóan is nyitott volt ezekre az új irányokra – noha neki is megvoltak a maga érdeklődési preferenciái. Itt kell megemlítenem, sok minden érdekelte: a magyar rovásírástól a hermeneutikáig, a dekonstrukcióig, a posztmodern beszédmódig. Tág keblű szerkesztő volt, hogy úgy mondjam, amibe minden belefért, ami érték – és éppen ez az a pont, ahol mi egyet tudtunk érteni. Kialakult hát a profil, hogy az Életünk Szombathelyen a Magyar Műhellyel foglalkozik; sőt az egyik évben még a szokásos nyári Műhelytalálkozót is Szombathelyen rendezték meg.

A másik nagyon fontos stratégiai cél a magyar kisebbség irodalmának megjelentetése a magyar sajtóban.

Egységes magyar szellemi és irodalmi életet gondoltunk el, amelyben ugyanúgy benne a muravidéki, vajdasági, felvidéki, és természetesen erdélyi magyar irodalom is. A 70-es évektől, hullámzó intenzitással ugyan, de jelen van a magyar kisebbség irodalma a sajtóban – az Alföld és a Tiszatáj, a központban meg a Kortárs ebben úttörők voltak. Ehhez természetes módon csatlakozott később az Életünk is; különösen Láng Gusztáv közreműködésével aki 1985 körül került a szerkesztőség munkatársai közé – ő már akkor túl volt a Kántor Lajossal közösen megírt romániai magyar irodalomtörténetük 1970-ig tartó szakaszán.

Tematikus számokban is gazdag volt ez az időszak, amit Ön a szerkesztőségben töltött. Honnét jött a Hamvas Béla emlékszámra alkotói gondolata? Akkoriban még kevesen ismerték az ő életművét.

A Mozgó bojkottja után ismerkedtem meg Kőszegi Lajossal, a Veszprém megyei *Visszhang* című lap szerkesztőjével, amelyet a helyi KISZ később be is tiltott. Ő meg-

keresett egy Hamvas-émlékszám ötletével. – Hamvasról én tudtam még a Mozgós időkben – akkoriban az országban bizonyos szellemi körök terjesztették a különféle Hamvas-írásokat gépiratok formájában. Ezek nagyon rossz minőségű kéziratok voltak. De '85-ben a Karnevál már megjelent a Magvetőnél. Kőszegi Lajoson keresztül kerültünk kapcsolatba Hamvas örökösével, özvegyével, Kemény Katalinnal. Pete rábólintott – a '87-es emlékszám idővel szépen összeállt, majd megjelenését követően a nagy érdeklődésre való tekintettel újra kellett nyomni. Petében volt egyfajta vagány-ság, bevállalta ennek a lapnak a kiadását úgy, hogy induláskor szinte fogalma nem volt a Hamvas életműről. Persze magunknak sem nagyon, mert a Hamvas-írások '68-as halála után sem jelenhettek meg.

Ez a lapszám aztán elindított egy „irodalmi lavinát”, hiszen elindult az Életünk könyvek Hamvas-sorozata.

A sikerre és a munkára való tekintettel Kemény Katalin ellátogatott Szombathelyre, és megbízott bennünket az *Őt géniusz* és a *Bor filozófiája* című kötet megjelentetésével. Az előbbi munka korábban az Európai Protestáns Szabadegyetem kiadásában Svájcban már megjelent, de nem jöhetett be az országba.* Pete ezt követően kiválóan ráértzett az életműben rejlő további lehetőségekre és megállapodást kötött Kemény Katalinnal, hogy a Hamvas-életmű kiadása az Életünk-könyvek sorozatában Szombathelyen fog megjelenni. Így is lett, az életmű első hat kötete itt is jelent meg. De Hamvas özvegye 1994-től az Életünk-től visszavette a kiadás jogát, Dúl Antalnak és a Medio kiadónak adta át.

Az 1994. 10/11-es összevont lapszám volt a Huszár-szám. Pete György e lapszámhoz írt szerkesztői utószava azt sugallja, hogy nagyon eggyé vált ezzel a tematikus kötettel. Idéznek is egy részt belőle: „A magyar identitás voltaképpen az örök huszár identitása, ez az ősi örökség. Ezzel, ezt vállalva lehetünk magyarok Európában. S bennünk és általunk így él, élhet tovább az eurázsiai lovas, az örök huszár, ahogy génjeikben ott hordozzuk őt, dalainkban is ott rejtőzik, észjárásunkban, jellemünkben is ott lapul, mint dús télér; hol eltemetődve, hol felgyűrődve a felszínre.” Meg tudott ő felelni ennek az örökségnek?

Ő ezt így is gondolta: szenvedélyesen foglalkozott a magyar őstörténettel, régészettel, rovásírással, összehasonlító nyelvészettel, vagy a Szent Koronával, de a Hamvas-féle metafizikával is. Amit most a huszár metaforájáról idézett, teljesen egybevág ezekkel.

* Egy kötet biztosan bejutott. Még hozzá a Vigília „recenziós” példányaként. Ennek alapján írtam meg (1986. 11. szám) *Őt* (plusz egy) géniusz című esszémet, amely – így zárul be a kör – az Életünk legendás (1987. 9. szám) kezdeményezésének utolsó oldalára is odakerülhetett, mint a legfrissebb „hivatkozás”... (Alexa Károly némileg hivalkodó megjegyzése)

Visszakanyarodva az Életünk-kiadóhoz: sok remek kötetet, Határ Győző, Csokits János, Monoszló Dezső, Lászlóffy Aladár és több más nagyszerű kortársunk könyve jelent itt meg. De nem mindig értek el ezek a munkák az olvasóhoz: egy kiadót működtetni igen sokrétű kihívás. Kívülről egyszerűnek tetszik: megszerezzük a kéziratot, szakszerűen előkészítjük és mehet a nyomdába. De korántsem ilyen nyilvánvaló mindig a helyzet – különösen a '90-es évek jószándékú, bár sokszor naiv grühdolásainak idején –, rengeteg aprómunka vár a kiadóra a kézirat gondozásán is túl. A profi terjesztés, a munka beépítése a szellemi folyamatokba, a recepció megszervezése stb. Gyuri ezt nem látta át, és egymaga nem tudott minden kérdésnek megfelelni. A Hamvas-kötetek szerzői jogának megszerzése az ő érdeme, ahogyan néhány év utáni elvesztése is. Tíz évig dolgoztunk egymás mellett, és azt tapasztaltam, maga szeretett volna mindent megcsinálni, és olykor súlyos időzavarba keveredett. Más a gondolat, a szándék, és más a tett.

A huszár-szám „üzenete” egyébként magamnak is mindmáig eszményem. Szobámban őrzöm öregapám áttört markolatú lovastüzer kardját. Nagyszerű szerzőgárdát, anyagokat sikerült összegyűjteni abba a tendencia-számba – felkerestem az akkoriban megújult hadtörténeti iskola kiváló képviselőit, Bona Gábort, Hermann Róbertet, Kedves Gyulát, megismerkedtem a sárvári Nádasdy-huszárezred emlékanyagával, a Radetzky-huszárezreddel. A Berzsényi-napokon Egyházashetyén jó ideig a Radetzkyek díszlegetek Somogyi Győző barátunk vezetésével.

A Forgó közben nagy élet volt. Milyen volt ott a légkör?

Ez mából visszatekintve úgy látszik, hogy rendkívül érdekes és jó időszak volt, amit mi persze akkor korántsem láttunk feltétlenül ilyennek.

Gazdag Erzszi költőnő volt a Nyugat-magyarországi Írócsoport vezetője, és az ő közbenjárásával került az Életünk a Forgó közbe, ahol Forgó-klub néven közösségi hely is létezett. A Forgó szellemi központ volt, ahol szabadon jöhettek-mehettek az érdeklődők. Olyan élet alakult ki, ahol rengeteg író, költő, festő és olvasó megfordult, és jöttek külföldről vendégek felolvasásra, irodalmi estekre, kiállításra.

A Grúz irodalmi összeállítás (1982/11. sz.) is egyfajta irodalmi csemege, különlegesség. Mi ennek a számnak a története?

Pete zsenialitására jellemző, hogy a kijelölt minisztériumi irányzatokat nem szolgáltaian másolta. Követte – csak „másképp”. Abban az időben ajánlatos volt szovjetunió-beli testvérlapi kapcsolatokat is ápolni – ő rögtön a georgiaiakat, a grúzokat választotta. A Tbilisizben megjelenő *Mnatobi* című folyóirattal kerültünk kapcsolatba minisztériumi és írószövetségi közreműködéssel. Rendszeres utazások, fordítások, antológia-kiadások jöttek létre – egészen a Szovjetunió széteséséig. E kapcsolatoknak is köszönhetően készíthette el a Zsennyén élő Kiss Sándor szobrászművész például Zichy Mihály szobrát (aki Sota Rusztaveli *Párdubőrös lovagját* illusztrálta)

és '87-ben Tbilisziben egy parkban fel is állították. Gyuri többször járt Grúziában – két, nehezen feledhető alkalommal én is kijutottam. Nagyszerű, ősi kultúra a grúzoké, rengeteg magyar emlékekkel spékelve, és a grúzok a legkevésbé sem voltak orosz- vagy szovjetbarátok. 1989 őszén például Tbiliszi főterén virágcsokrot tettünk Gyurival arra a járdarészre, ahol az áprilisi, százezres tbiliszi tüntetést a szovjet katonai alakulatok tankokkal és rohamásával verték szét és a véres oszlatásban 19-en haltak meg. A csendes szolidaritást a grúz kollégák nagyra értékelték; bár mi ezt természetes gesztusunknak véltük, a rendszerváltoztatás „daliás idejét” éltük, és nem is gondoltuk említésre méltónak. Persze azzal is tisztában voltunk, hogy a pártállami diktatúra még él és létezik. Az efféle utazási emlékek csak segítettek az összhangon – az együtt töltött évtizedben Gyuri szellemileg friss, mozgékony és innovatív ember volt.

Ha már a vagányságnál tartunk. A lap nem tért ki a bátor ütközések elől. Emlékszik olyan esetekre, amikor a főszerkesztőnek kellett fölemelkednie és kiállni a szerkesztőségért? A lapot kiadó megyei pártbizottsággal vívott küzdelemre gondolok.

A bátorság és vagányság problémáján csak nevetni lehetett.

Amikor Pete Szombathelyre került 1977-ben, tévedésből azt hitték, hogy természetesen MSZMP-tag, és a vonalásabb elvtársak azt gondolták, majd pártértekezleten megdolgozzák. De ő nem járt ezekre az értekezletekre, mert nem volt az egyedül üdvözítő párt tagja. Persze mint volt minisztériumi ember, elég jól érzekelte a határokat, meddig lehet elmenni, és sokszor ezeken a limeseken mozgott. Próbálta a határokat tágítani – itt jegyzem meg, hogy a rendszerváltozás után kikért saját III/III-as dossziémban az szerepel, hogy a szerkesztőségben belül politikai kérdésekben én voltam Pete „rossz szelleme”, aki a lapot igyekszik „veszélyes” politikai utakra terelni. Ez persze túlzás, de mint minden jobb szerkesztőség esetében, számos eset verte ki a hatalmi biztosítékot. Egy teljesen köznapi esetet hadd említsek: Gyurkovics Tibor, aki szintén Gyuri baráti köréhez tartozott, egyik versének refrénszerű imamormolásában az állt, hogy „hülyéknek vagyok a hülyéje” és ezt néhány helyi potentát magára vette. De mivel mégsem volt cenzúra, a megyei pártbizottságról átküldtek egy előadót azzal a megbízatással, hogy Petének, Láng Gusztávnak és nekem tartson egy hatékony fejtágítót arról, milyennek is kell lennie a jó versnek. Át is jött a Forgóba, s az illetőnek olyan volt a feje, mint a postaláda, hiszen köztudott volt, a többi közt, hogy Láng tanár úr a verstan professzora. S hogy ezt is tanította a főiskolán. Aztán Pete hozatott egy üveg bort, és elbeszélgettünk. Szóval ilyen volt ez a bomló, lassan rothadó Kádár-rendszer.

Tehát mondhatjuk, hogy Pete György a Kádár-korszak kiváló lobbistája volt. Hogy élhette meg a rendszerváltozás utáni időszakot?

Az már a nyílt pártosodás időszakára esik: az irodalom gyakorlatilag kettészakadt, megkezdődik a népi és urbánus vita az SZDSZ és az MDF között. Megindul egy új

lap, a Hítel is, de hamarosan szakad minden. Csoóri Sándor és Konrád György nem tudnak tovább együtt dolgozni, Esterházy Csoóri Nappali holdjáról szólva kijelenti, hogy Magyarországon antiszemitizmus van és kilép a Hítelből. Pár hónap alatt az irodalmi életben is szakadások jöttek létre. Ilyen előzmények közepette azt javasoltam Petének, hogy osszuk meg az Életünk saját házi feladatait. Vezesse ő az akkor már ígéretesen beindult könyvkiadót, Gyurácz Ferivel pedig vigyük mi tovább a lapot. De ő ebbe nem ment bele. Aztán a következő években már nem találta helyét ebben az új leosztásban.

Egy korábbi interjúban Pete György így nyilatkozott: „Jobban kellene szeretnünk egymást. Jobban kellene értenünk egymást. S ha van mit, azt meg is kellene bocsátani egymásnak.” Hamvas Béla gondolata sosem volt ennyire aktuális: a „közelit kell szeretni”. Tudott ő érteni és szeretni?

Gyuri végül is autoriter személyiség volt, ennek minden előnyével és hátrányával. Bárán mert dönteni, de mindig kissé magányos harcos volt. Szolidaritás csak addig volt benne, amíg a véleményével egyetértettek. A kritikai hangot nehezen viselte el közvetlen környezetében – ezért is vált magányos harcosává. A rendszerváltozásig szinte egyedül képviselte az Életünket minden fórumon, így a közvélekedésben is, de jól tudta, hogy kevésbé látványosan, de Gyurácz Ferivel ott állunk mögötte. A nyílt ütközetek helyett a háttértárgyalásokat favorizálta, amelyben kiváló kapcsolatteremtő képessége és diplomáciai érzéke érvényesült. Rengeteg ismerőse, barátja akadt szerte a világban, írók, költők, tudósok, szellemi emberek, de valójában mégsem engedett magához közel senkit. Magányos férfiú volt és az is maradt.

1993-ban megpályáztam az Életünk főszerkesztői posztját, erről tudott Gyuri is, hisz ő maga is újra pályázott, majd aztán külön bejáratú kapcsolatait bevetve megtorpedózta az én pályázatomat. (Pedig a kulturális bizottság előzőleg, a meghallgatások után engem javasolt.) Ragaszkodott a stallumához, nem bírta és sokszor nem is akarta megosztani a feladatokat. Ez az akció, hogy úgy mondjam, nem volt valami elegáns és baráti gesztus tőle.

Pete igen fontos és jelentős munkát végzett el: egy regionális lapból valódi szellemi műhelyt alakított ki. Az eltelt idő és halála lezárta még a vitás kérdéseket is.

Az én személyes életemben aztán deus ex machina-szerű megoldás érkezett: hamarosan a budapesti Kortárshoz hívtak. Boldogan mentem el. Petével később alig-alig találkoztam – szép a kérdése elején idézett gondolat Hamvastól és tőle, valóban így is kellene élni.

Zárásként meséljen el egy emlékezetes közös utazási élményt! Ha jól tudom Joskar-Ola volt egy ilyesféle helyszín.

Ennek az utazásnak szinte minden mozzanata érdekes, és sajtáságosan jellemzi a kort, amelyben éltünk.

1988 októberét írtuk: Szombathelyről a testvárosi Joskar-Olába már szinte minden városi és megyei fontos ember, vezető, küldöttség és üzemi delegáció eljutott már, csak épp a kultúra nem. Ebben az évben a Mari (cseremis) SzSzk-ban Csavajnnemlékülést szerveztek – Csavajn a finnugor népek kultúrájáért harcoló tanító volt, a cseremis ábécé és irodalom megalapítója, akit Sztálin vagy Jezsov agyonlövetett a harmincas évek végén.

A gorbacsovi glasznoszty idején vagyunk – néhány rehabilitáció be is következik, és azokban a hónapokban a szovjet társadalom különös „megmentése” folyik. Gorbacsov az egész birodalomban bevezette a szesztilalmat. Ez az esemény cseremis utunkat annyira sajtáságosan színezte és árnyalta, hogy leírása akár külön művet igényelne.

Moszkvában október elején a tolmács, az ukrán Vologya Ribalkov fogadott bennünket. Szállodájába belépve az akkor éppen legaktuálisabb kérdéssel, sőt követeléssel állt elő: *hol a pálnka?* Gyuri előhalászott egy félliteres üveggel, amit a derék ukrán egy hajtásra benyakalt. Aztán elnézést kérve közölte, igyekeznünk kell tovább; Joskar-Olába a Tatár-expresszsel, majd busszal utaztunk. Az ő terjedelmes csomagja miatt lassan is érünk ki a kazanyi pályaudvarra. Ugyanis előhúzott egy nagy zsákot, amelyben vagy harminc kiló kristálycukor volt, hátára csapta és így vonultunk a világvárosi Moszkván át a pályaudvarra. Kérdeztem is tőle: miért kell Moszkvából egy zsák cukrot cipelni, mire annyit válaszolt, Ukrajnában nem lehet cukrot kapni, és apukájának majd csomagban elküldi. Vologyáról aztán kiderült, hogy magyar tudását a budapesti Gorkij-intézetben szerezte, de néhány év után „áthelyezték” Joskar-Olába. Rögtön tudtuk, hogy KGB-ssel van dolgunk, akit súlyos alkoholizmusa miatt a távoli Mari SzSzk-ba száműztek.

Ottlétünk öt-hat napja alatt számtalan akciót hajtott végre, legkésebben a Csavajnnemlékülések körüli napokban. Előzménye annyi, hogy a mari fővárosba népes finnugor és szovjet küldöttségeket hívtak meg – többféle programmal. Rögtön nyitó eseményként az utcai forgalmat leállítva a delegáció felvonult és előbb a Lenin, aztán a Puskin, majd a Hősök szobrát, végül az új Csavajnnemlékülés szobrot koszorúztuk meg. Utóbinál lépett hozzám Vologya: választhatok. Vagy most szavalok a tévé előtt a közönségnek egy magyar verset magyarul, vagy az esti, Nemzeti Színházban kell beszédet mondanom. Persze a szavalást választottam, a színházi beszéd Gyurira maradt. És így is lőn: elszavaltam egy csöndes meditációt (Szeretném, ha szeretnének) – este Gyuri jött.

A mari Nemzeti Színházban egy Csavajnnemlékülés életét bemutató mari nyelvű dramatizált életrajzot adtak elő zsúfolt ház előtt – a kezdéskor viszont váratlanul egy a színpad közepére és hatalmas vörös drapériával borított asztal mögé kellett kiülnünk. A legfontosabb helyi elvtársak közé; középen a két magyar. Itt aztán egy mikrofonos pulpituson negyven percen át beszélt a megyei pártfőtitkár elvtárs, utána következett a helyi miniszterelnök elvtárs, ő már csak harminc perc ünnepi beszédet mondott. Majd a magyar delegációja következett.

Gyuri eleve jól szónokolt – hozzákezdett az orációhoz. Nagyon örülünk, mondta, hogy részt vehetünk a finnugorok rehabilitációs ünnepségén, és azt reméljük, soha nem fordul elő több törvénytelenység, nem lesz Gulág és nem lesznek koncepciók perek stb. Vologya ott állt mellette, és a nézőtérnek teátrális mozdulatok közt oroszra fordította a beszédet: Vas megye és Szombathely dolgozó népe, élükön Szabó Miklós elvtárrsal, elvtársi üdvözlötüket küldik a szocializmust építő hős mari népnek... (*Óriási tapsvihar.*) Aztán megint Gyuri következett: Azt is reméljük, mondta, nem száműznek és nem ölnek meg soha senkit, mint Csavajnt, anyanyelve és meggyőződése miatt. Van remény, ezt hisszük mi is, hogy Gorbacsov vezetése alatt a kis finnugor népek is visszanyerhetik méltó szabadságukat. Vologya ezt így fordította oroszra: Nem csak Szabó elvtárs, hanem a bőrgyár és a cipőgyár dolgozói, valamint a szak-szervezetek is forró üdvözlöteiket küldik, s büszkék a tervek teljesítésének eredményeire, és forrón ezt kívánják a mari népnek is. (*Kitörő tapsvihar.*) – Ebben a modorban folyt még vagy huszonöt percig a sajtóságos színházi disputa, majd Gyuri vastaps kíséretében visszaült a helyére. Odasúgtam neki: nem kéne fölállni és elmenni innét? Persze szó sem lehetett róla – ám az utánunk következő előadás szünetében befejeztük a színmű élvezését. Igaz, Vologya kíséretében léptünk le, aki rá sem rántott, meg sem rezdült fordítási manőverei miatt. Nem érdekes, legyintett – itt ő ismer mindent, mi pedig semmit.

A szerkesztőségben munkatársaival, Gyurácz Ferencsel és Ambrus Lajossal (1992)

A Szerkesztőség